

Verslag veldwerk

Lokale aanpak digitale inclusie: kansen & uitdagingen voor de gemeenteraadsverkiezingen van 2022

Eva de Valk en Thijs van Exel

In opdracht van:

Inhoud

Opdracht	3
Aanpak	3
Bevindingen	5
Colofon	14

Opdracht

In de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van 2022 wil Alliantie Digitaal Samenleven (ADS) inzicht hebben in de wijze waarop en de mate waarin het thema digitale inclusie (DI) speelt op gemeentelijk niveau. ADS wil dat DI tijdens de formatie op de agenda komt van lokale bestuurders, zodat zij daarmee in de komende bestuursperiode aan de slag gaan.

De opdracht bestaat uit twee delen:

1. Een inventarisatie in het 'veld' die leidt tot inzichten in wat er nodig is om DI op lokaal niveau op de agenda te krijgen en om de uitvoering te bevorderen;
2. De creatie van een effectief lobby-instrument dat toekomstige gemeentebesturen en -politiek in beweging zet om aan de slag te gaan met DI.

Hieronder volgt een kort verslag van het veldwerk van deel 1, dat de opmaat vormt voor deel 2.

Aanpak

Ons onderzoek bestond uit drie onderdelen:

1. deskresearch;
2. een enquête onder het netwerk van ADS;
3. 20 interviews met mensen die vanuit verschillende rollen betrokken zijn bij het bevorderen van DI op lokaal niveau.

Deskresearch

We hebben relevante rapporten en onderzoeken over DI bestudeerd. Daarnaast hebben we de lobby-aanpak van aanverwante initiatieven verkend (o.m. Stichting Lezen en Schrijven en Vereniging Openbare Bibliotheken). Tot slot hebben we onderzocht of, en zo ja hoe, DI wordt genoemd in handreikingen van wetenschappelijke bureaus die politieke partijen adviseren op lokaal niveau.

Enquête

Met behulp van ADS hebben we een enquête uitgezet onder het netwerk van ADS, onder meer via de [LinkedIngroep van het Alliantie Café](#). We hebben gevraagd naar ervaringen, tips en voorbeelden van gemeenten, lokale bestuurders en welzijnsorganisaties die zich succesvol inzetten voor DI. Wij ontvingen 30 reacties, vaak met zeer uitgebreid commentaar. Met enkele respondenten hebben we vervolgesprekken gevoerd. Ook hebben we n.a.v. de enquête een aantal raadsleden geïnterviewd die zich inzetten voor DI.

De enquête laat zien dat ADS een betrokken gemeenschap heeft die zeer gemotiveerd is om zich op lokaal niveau in te zetten voor DI. Dat bleek ook uit tijdens het Alliantie Café van 17 februari, waar we de eerste bevindingen van de enquête en interviews hebben gepresenteerd.

Interviews

Het zwaartepunt van het onderzoek bestond uit interviews met 20 mensen die vanuit verschillende hoedanigheden betrokken zijn bij het bevorderen van DI: ervaringsdeskundigen, onderzoekers, mensen die werken aan DI bij bibliotheken en maatschappelijke organisaties, beleidsmedewerkers van gemeenten, woordvoerders van wethouders en raadsleden uit diverse gemeenten.

Naast diversiteit in rollen hebben we gezorgd voor een variëteit aan gemeenten: groot, klein, uit de Randstad en daarbuiten en gemeenten met verschillende culturele en sociaal-economische samenstellingen. Om vrijuit te kunnen spreken hebben wij de geïnterviewden anonimiteit gegarandeerd; de namen zijn bekend bij ADS.

Hieronder volgen onze bevindingen op hoofdlijnen. Deze zijn verdeeld in algemene opmerkingen, inzichten in de huidige situatie van DI op lokaal niveau en tot slot de bestuurlijke en politieke kansen en uitdagingen om DI op lokaal niveau te agenderen en bevorderen.

Bevindingen

I. Algemeen

DI is een groot thema, bewustwording nodig

Eén van de belangrijkste inzichten is hoe groot het thema DI is. Zo'n 2,5 tot 4 miljoen mensen in Nederland kunnen digitaal onvoldoende meekomen doordat ze niet over de juiste middelen of vaardigheden beschikken. De gevolgen van beperkte toegang tot de online wereld zijn enorm. Er bestaat een kloof tussen mensen die wel en niet digitaal verbonden zijn. Indien er niets verandert dreigt een grote groep mensen uit beeld te raken.

Voordat we met het onderzoek begonnen waren wij als onderzoekers nog onvoldoende doordrongen van de problemen die kunnen ontstaan als gevolg van een gebrek aan digitale inclusie. Onze aanname is dat een aanzienlijk deel van de toekomstig bestuurders dat in nog mindere mate zal zijn. Bewustwording van de grootte, breedte en ernst van het probleem zal een belangrijke focus moeten zijn van de lobby.

Digitalisering raakt alle facetten van de maatschappij en zonder digitale toegang of vaardigheden raken burgers al snel op een achterstand. Of het nu gaat om onderwijs of om het regelen van zaken met de overheid en met bedrijven, het is steeds vaker noodzakelijk om digitaal verbonden te zijn. Digitale vaardigheden hangen nauw samen met de informatiepositie en handelingsperspectieven van burgers. Een laptop of smartphone en een internetverbinding is kortom niet langer een luxe, maar een basisbehoefte.

Naarmate de samenleving sneller digitaliseert neemt de ernst van de gevolgen van de digitale kloof toe. In de woorden van Christine Dedding en Nicole Goedhart, in het rapport 'Uit beeld geraakt. Digitale ongelijkheid als maatschappelijke opgave' (p. 21): "Beperkte toegang tot de online wereld heeft (...) consequenties voor de toegang tot onderwijs, werk, een sociaal netwerk en gezondheid. Dit op zijn beurt zorgt weer voor minder kansen om je digitale vaardigheden te verbeteren. Zo kan iemand die geen toegang heeft tot de online wereld vaak moeilijker een baan vinden; waardoor de mogelijkheid om te investeren in apparatuur en technologische vaardigheden te ontwikkelen beperkt wordt, ook voor gezinsleden. Dit wordt de

'digitale vicieuze cirkel' genoemd, maar zo getuigen bovenstaande voorbeelden, kan ook uitmonden in een neerwaartse spiraal."

Onderzoek van de Universiteit van Twente laat zien dat digitalisering bestaande ongelijkheid kan vergroten. Ouderen, mensen zonder diploma of met een praktische opleiding en mensen met een lager inkomen hebben vaak minder goede digitale vaardigheden. Als hier geen rekening mee wordt gehouden, kan digitale ongelijkheid bestaande ongelijkheid versterken. Groepen die al in een kwetsbare positie zitten, dreigen nóg verder achterop te raken. Het is kortom buitengewoon belangrijk dat DI politiek wordt geagendeerd en dat er vervolgens ook op wordt gehandeld.

DI is een onderschat thema

Tegelijkertijd constateren we dat er weinig politieke en maatschappelijke aandacht is voor DI. In het coalitieakkoord van Rutte IV wordt digitalisering weliswaar voor het eerst genoemd als veroorzaker van een "digitale kloof en groeiende ongelijkheid" en is er aandacht voor het aanpakken van 'digibetisme'. Maar er wordt weinig gezegd over hoe dat moet, en er wordt weinig budget voor uitgetrokken. De begrote miljoenen voor DI vallen in het niet bij de miljarden die de overheid uitgeeft aan digitaliseringsopgaven.

DI is kortom een onderschat thema en is een blinde vlek bij veel bestuurders en beleidsmakers. Deze zou goed verklaard kunnen worden door het feit dat politici en beleidsmakers doorgaans wél over digitale toegang en vaardigheden beschikken en zich moeilijk kunnen voorstellen wat het betekent om digitaal niet te kunnen meekomen.

Corona & toeslagenaffaire als katalysator

Door de coronamaatregelen is de digitale kloof zichtbaarder geworden. Tijdens de coronacrisis stelde de overheid hoge eisen aan burgers op digitaal vlak. Als kinderen geen beschikking hadden over een (eigen) laptop en internetaansluiting konden zij geen onderwijs volgen. Zonder QR-code konden burgers niet deelnemen aan een groot deel van het openbare leven. Burgers konden weliswaar telefonisch een coronabewijs aanvragen, maar volgens de Rijksoverheid was dit pas de bedoeling als alle digitale mogelijkheden waren uitgeput. In veel gemeentehuizen kon je alleen iemand spreken als je online een afspraak maakte. Niet eerder werd het mensen zonder digitale middelen of vaardigheden zo moeilijk gemaakt.

De coronamaatregelen kunnen daardoor werken als een katalysator voor DI. Eén lijsttrekker van een lokale afdeling van de PvdA zag digitalisering eerder niet als haar

thema. Haar focus was het tegengaan van armoede en ongelijkheid; digitalisering voelde als een 'ver-van-haar-bed-show'. Door de coronamaatregelen kreeg zij door dat armoede, ongelijkheid en digitalisering samenhangen, zeker ook op lokaal niveau. Zij wil zich de komende raadsperiode inzetten voor DI.

Ook de toeslagenaffaire kwam in veel interviews ter sprake als katalysator voor DI. De toeslagenaffaire heeft pijnlijk duidelijk gemaakt dat er meer aandacht moet komen voor de mens achter het systeem. Als gevolg van de toeslagenaffaire gaat het in de landelijke politiek over het (terug)vinden van de 'menselijke maat', het belang van deugdelijk ontwerp van systemen en het feit dat er niet klakkeloos van kan worden uitgegaan dat iedereen zomaar overweg kan met digitale toepassingen. Deze discussie dient ook op lokaal niveau te worden gevoerd.

Noodzaak van conceptuele afbakening DI

Uit de enquête en interviews blijkt dat mensen verschillende zaken scharen onder DI: het kan gaan over armoedebestrijding, senioren, mensen met een beperking, laaggeletterden, het belang van begrijpelijke overheidscommunicatie, e-healthtoepassingen, smart city-benaderingen etc. Dit is niet verrassend, aangezien digitalisering door alle domeinen heen gaat. Tegelijk is een brede definitie moeilijk werkbaar, met het risico dat lobby voor DI minder effectief wordt.

Ons voorstel voor ADS is om bij DI de focus expliciet te leggen op het perspectief van mensen als participanten in een digitaliserende samenleving. Dus: hoe kun je mensen helpen zich te verhouden tot technologie, in plaats van hoe kun je technologie toegankelijker en mensgericht maken. Voor dat laatste bestaan al richtlijnen, of zijn ze in de maak. Zo heeft de EU richtlijnen gelanceerd voor ethische inzet en ontwikkeling van artificiële intelligentie (AI) en is er Nederlandse wetgeving die ervoor moet zorgen dat overheidswebsites zo toegankelijk mogelijk zijn. Verschillende partijen houden zich al bezig met deze kant van het verhaal, denk aan de Nederlandse AI Coalitie, VNG en Gebruiker Centraal.

De andere kant daarentegen – het kijken naar wat je kunt doen voor mensen die geen aansluiting vinden bij een digitaliserende samenleving – blijft onderbelicht. De focus van ADS op het betrekken van ervaringsdeskundigen vormt een waardevolle aanvulling op andere initiatieven op het vlak van DI. Het ontbreekt op lokaal niveau nog aan een gecoördineerde campagne om deze mensen te helpen.

Verder onderzoek nodig

De laatste algemene bevinding is dat er meer onderzoek nodig is naar DI. Er is onvoldoende zicht op wie precies worden bedoeld als het gaat over mensen die digitaal niet goed kunnen meekomen. Dat laat alleen al de reikwijdte zien van de eerder genoemde schatting van 2,5 tot 4 miljoen mensen. Er is meer onderzoek nodig naar welke doelgroepen hieronder vallen, waar zij tegenaan lopen, hoe je ze het beste bereikt en welke interventies werken voor wie.

Eén van de geïnterviewden, een lokale beleidsmaker, ziet hier expliciet een taak voor ADS. “Als het gaat om DI werken we nog grotendeels op basis van aannames, niet op basis van data. We moeten beter onze vinger achter het probleem krijgen. Dat kunnen gemeenten niet allemaal zelf organiseren. Het zou van grote meerwaarde zijn als de Alliantie ons hierbij kan helpen.”

II. Huidige situatie van DI op lokaal niveau

We zitten in een vroege fase

Beleid voor DI in gemeenten bevindt zich vrijwel overal nog in een vroege fase. In sommige gemeenten speelt het nog helemaal niet. Voor de lobby betekent het dat bewustwording – uitleggen waarom DI überhaupt een thema zou moeten zijn – een belangrijke focus moet hebben.

Door digitalisering zijn digitale toegang en vaardigheden in een hoog tempo veranderd van een luxe tot een basisbehoefte. Beleid loopt op dit vlak achter bij de werkelijkheid. Zo zijn er gemeenten die weliswaar laptopregelingen hebben voor minima, maar er ten onrechte van uitgaan dat één laptop per gezin volstaat. Gemeenten zetten in op digitalisering om gemeentelijke dienstverlening efficiënter en goedkoper te maken, maar bewustzijn van het feit dat sommige burgers daarvan niet kunnen profiteren of er zelfs op achteruit kunnen gaan, is nog weinig aanwezig.

Er zijn grote verschillen per gemeente

De grootste gemeenten doen het meest op het vlak van DI. Dat betekent overigens niet dat deze gemeenten beschikken over een coherent DI-beleid. Grote gemeenten worstelen vaak met een sterk verkokerde organisatie, terwijl digitalisering overal doorheen gaat. Het ‘parkeren’ bij bijvoorbeeld een ‘Chief Digital Officer’ (CDO) levert daarvoor niet altijd een sluitende oplossing. Bij gemeenten die werken met een CDO

zien we vaak dat bij DI wordt gedacht vanuit technologie en niet altijd aansluit op de prioriteiten van de meer kwetsbare inwoners.

In kleinere gemeenten staat het onderwerp vaak niet of nauwelijks op de agenda. Wel wordt er in veel gevallen al hulp geboden op digitaal vlak door maatschappelijke organisaties en bibliotheken, maar van systematisch DI-beleid is absoluut geen sprake. Dat er grote verschillen bestaan tussen gemeenten betekent dat we niet kunnen uitgaan van een 'one size fits all'-benadering, maar dat er per gemeente moet worden gekeken naar wat nodig is.

Bibliotheken willen rol spelen op DI, maar er is meer nodig

Bibliotheken willen een rol spelen op het vlak van DI en zijn een belangrijke partner bij lobby voor DI op lokaal niveau. DI past in hun missie om bij te dragen aan de ontwikkeling van zelfstandige, kritische, actieve burgers. Eén uitwerking hiervan is de oprichting van het IDO-punt voor hulp bij digitale overheidszaken. Dit concept is ontwikkeld door de KB, bibliotheken mogen dit overnemen. Er zijn er inmiddels meer dan 400 IDO-punten in Nederland. Daarnaast worden er door bibliotheken programma's, cursussen en workshops aangeboden. Bijvoorbeeld Klik & Tik (basale vaardigheden) en DigiSterker (hulp bij digitale overheid).

Maar deze beweging is nog in ontwikkeling en verschilt sterk per gemeente. Niet iedere bibliotheek is hier even ver mee, of is er überhaupt al mee begonnen. Bovendien kan de bibliotheek ook een drempel vormen voor kwetsbare groepen. Juist voor laaggeletterden is een bibliotheek niet per definitie de plek om heen te gaan voor hulp. Tot slot hebben sommige gemeenten als gevolg van bezuinigingen moeten besluiten hun bibliotheken te sluiten.

Voor het bevorderen van DI kan kortom niet alleen worden ingezet op bibliotheken, maar ook op maatschappelijke organisaties die bij mensen achter de voordeur komen en andere organisaties die hulp bieden bij digitale vaardigheden. In Amsterdam heeft bijvoorbeeld stichting Cybersoek hier al 20 jaar ervaring in.

Versterken ecosysteem, opschalen & professionaliseren

De inzet van ADS om bestaande initiatieven op het vlak van DI op lokaal niveau te versterken wordt door vrijwel alle geïnterviewden onderschreven. Dus: breng op lokaal niveau in kaart wat er is, zorg voor betere aansluiting van vraag en aanbod, schaal op waar nodig en bevorder samenwerking. Zo zouden de gemeente, wijkteams, welzijnsorganisaties en huisartsen bijvoorbeeld moeten weten dat in de

bibliotheek cursussen worden aangeboden, zodat zij mensen die het nodig hebben kunnen doorverwijzen.

In aanvulling daarop is er behoefte om het bestaande aanbod van DI-initiatieven te verbeteren en professionaliseren. Eén suggestie van een geïnterviewde was om vraag en aanbod elkaar beter te laten vinden door het opstellen 'menukaart' van alle regelingen die de stad heeft. Anderen zeiden behoefte te hebben aan het versterken van de kennis en kunde van professionals en vrijwilligers die helpen bij digitaal vaardig maken ('train de trainer'). Op dit moment drijft veel hulp bij digitale vaardigheden namelijk op vrijwilligers. Dat is mooi, maar vormt ook een risico. Het is lastig om goede, betrouwbare vrijwilligers te vinden. Bovendien gaat het bij digitale vaardigheden deels om privacygevoelige zaken zoals wachtwoorden, waardoor er risico is op misbruik. Ook in dat kader is professionalisering en training gewenst.

III. Bestuurlijke en politieke kansen & uitdagingen

Uitdaging: burger uit het oog verloren

Een uitdaging bij het agenderen van DI is dat er contact gezocht moet worden met mensen die deels buiten beeld zijn geraakt. De afgelopen decennia is er (mede als gevolg van digitalisering) bezuinigd op lokale voorzieningen. Veel buurthuizen zijn gesloten, net als wijklocaties van het gemeentehuis en soms ook de bibliotheek. In veel gemeenten was het tijdens corona alleen mogelijk om iemand van de gemeente in persoon te spreken als vooraf een digitale afspraak werd gemaakt. Het gemeentelijk telefoonnummer wordt in sommige gemeenten deels gerund door mensen die dit doen als 'tegenprestatie' voor een uitkering.

Door bezuinigingen op lokale voorzieningen is het lastiger voor burgers om met de gemeente in contact te komen – en andersom heeft de gemeente minder middelen om burgers fysiek te bereiken. Verschillende geïnterviewden uitten hier grote bezorgdheid over. De inzet van ADS om bestaande structuren te versterken om DI te bevorderen, werkt alleen als er voldoende te versterken valt.

Kans: aansluiten bredere discussie over menselijke maat

De zorg van het uit het oog verliezen van kwetsbare burgers biedt tegelijkertijd een strategische kans. Zoals eerder genoemd raakt DI aan de bredere politieke discussie over de 'menselijke maat', die (mede door digitalisering) onder druk is komen te

staan. Zo opent het coalitieakkoord van Rutte IV met de wens het vertrouwen tussen burgers en overheid te herstellen (p.5): “We werken aan een overheid die betrouwbaar, dienstbaar, dichtbij en rechtvaardig is. We willen dat mensen altijd persoonlijk in contact kunnen komen met de overheid, bijvoorbeeld via een loket waar mensen terecht kunnen met vragen, en dat essentiële voorzieningen zoveel mogelijk behouden blijven.”

Verschillende geïnterviewden zien politiek momentum: na de verzakelijking, het efficiënter maken en terugtrekken van de overheid in het afgelopen decennium, zien we nu een beweging terug richting inwoners, naar menselijke maat, naar actief contact zoeken met mensen die niet kunnen meekomen en de wens van herstel van vertrouwen. Bevorderen van DI past naadloos bij deze bredere politieke beweging.

Uitdaging: digitalisering raakt alle beleidsterreinen

DI raakt verschillende beleidsterreinen. Het kan worden benaderd vanuit onderwijs, armoedebestrijding, gemeentelijke dienstverlening, sociaal domein, arbeidsmarkt, ICT, smart city en ga zo maar door. Daarmee is het lastig vast te stellen wie 'eigenaar' moet zijn – wat een uitdaging vormt voor lobby op dit onderwerp.

Sommige grote gemeenten hebben een aparte afdelingen opgericht voor digitalisering, bijvoorbeeld een CDO of een Smart City-afdeling. Dat kan binnen de ambtelijke organisatie zorgen voor weerstand: iets wat nieuw is kan een bedreiging vormen van het bestaande. Bovendien kunnen andere afdelingen het gevoel hebben dat zij zich niet meer met digitalisering hoeven bezig te houden 'want dat doen anderen al'.

Bij kleinere gemeenten zien we juist dat digitalisering 'van niemand' is. Aangezien de werkdruk binnen gemeenten over het algemeen hoog is zitten medewerkers niet te wachten op extra verantwoordelijkheden. En gedeelde verantwoordelijkheid is geen verantwoordelijkheid. In dit geval komt beleid op vlak van DI moeilijk van de grond. Er wordt pas overgegaan tot actie als er dwingende wetgeving is en er echt niet langer gewacht kan worden.

Bij alle gesprekken die we hebben gevoerd is het duidelijk dat DI op dit moment wordt gedragen door mensen die persoonlijk overtuigd zijn van het belang ervan. De uitdaging van lobby op het vlak van DI is om deze lokale pioniers en ambassadeurs te identificeren en te ondersteunen.

Uitdaging: DI concurreert met veel andere thema's

Ook inhoudelijk kan het lastig zijn om DI bij een gemeente als thema te laten 'landen'. Lokale bestuurders worstelen op dit moment met grote kwesties: er is sprake van een wooncrisis, energiecrisis, stikstofproblematiek, vluchtelingen uit Oekraïne, er zijn enorme problemen in de jeugdzorg, etc. Hoewel DI een groot thema is, concurreert het kortom met andere grote thema's, die bovendien al sterker zijn ingebed in bestaande structuren. Meer in het algemeen geldt: gemeenten moeten bezuinigen, en innovatie in tijden van schaarste is een uitdaging.

Kans: juist omdat digitalisering alles raakt, móet DI op de agenda komen

De twee bovenstaande uitdagingen kunnen worden omgedraaid tot een kans: juist omdat digitalisering alles raakt, heeft DI de potentie om bij te dragen aan oplossingen voor uiteenlopende maatschappelijke kwesties. DI kan bijdragen aan herstel van vertrouwen tussen burgers en de overheid en bestrijding van armoede, eenzaamheid, gezondheidsproblemen, werkloosheid etc. De boodschap luidt dan: digitalisering leidt tot vergaande transformatie op allerlei niveaus. Digitalisering biedt de samenleving vele kansen, maar we kunnen daar pas echt van profiteren als we daarin iedereen kunnen meenemen.

DI biedt politieke kansen van links tot rechts

We zien kansen voor verschillende partijen om aan de slag te gaan met DI. Op basis van de gesprekken geven we verschillende politieke argumenten voor DI:

- Principeel argument: iedereen moet kunnen meedoen in de samenleving. Omdat de samenleving in rap tempo digitaliseert, dreigt een grote groep op achterstand te raken. We hebben de plicht om de digitale kloof aan te pakken.
- DI kan een belangrijke rol spelen in preventie van diverse maatschappelijke problemen. DI helpt om kwetsbare groepen aansluiting te laten vinden bij de digitale samenleving. Daarmee kan DI bijdragen aan het tegengaan van armoede, het vergroten van baankansen, het verstevigen van toegang tot gezondheidsdiensten en het versterken van maatschappelijke betrokkenheid.
- DI kan leiden tot kostenbesparingen. Als meer mensen digitaal kunnen meedoen kan overheid efficiënter opereren. Preventie van maatschappelijke problemen zorgt bovendien voor latere kostenbesparingen.
- DI sluit aan bij de wens uit het coalitieakkoord om in te zetten op de 'menselijke maat'. DI is essentieel om burgers aansluiting te laten vinden bij de digitale

samenleving. Ook op lokaal niveau speelt deze wens, bijvoorbeeld als het gaat om het openhouden van loketten waar mensen terecht kunnen met onvoldoende digitale middelen of vaardigheden.

DI als een onvermijdelijke randvoorwaarde

Een terugkerend thema in de interviews is dat DI gezien moet worden als een randvoorwaarde. DI is onvermijdelijk in het kader van de digitaliserende samenleving. Eén manier om dit te laten doordringen, is door inzichtelijk te maken wat er gebeurt als je het probleem negeert: een grote groep mensen die vaak al veel problemen hebben, raakt verder uit beeld; jongeren hebben geen gelijke start, mensen komen moeilijk aan het werk, voelen zich buitengesloten, het wantrouwen neemt toe.

Andersom helpt het bestuurders te laten zien wat het oplevert als je wél inzet op DI. Technologie heeft een hefboomfunctie en kan enorm veel betekenen voor de samenleving. Daarvan kunnen we maximaal profiteren als iedereen kan meedoen.

Colofon

Onderzoek en redactie: Eva de Valk en Thijs van Exel

Illustraties: Elise Vandeplancke

Over de auteurs:

Eva de Valk is journalist en dagvoorzitter. Zij is gefascineerd door de maatschappelijke impact van technologie. Eerder was zij correspondent in Silicon Valley en coördinator van de technologiepagina's bij NRC. Voor bedrijven en non-profits tekende zij op basis van interviews 'lessons learned' en visiedocumenten op van innovatietrajecten.

Thijs van Exel is adviseur, actieonderzoeker en expert op het gebied van een veranderende overheid. Hij is gedreven door complexe vraagstukken en onderzoekt en adviseert over effectieve manieren om deze aan te pakken. Hij werkte o.a. voor een G4-gemeente aan een ambtelijk advies voor de gemeenteraadsverkiezingen in 2022.

© 2022 Alliantie Digitaal Samenleven

